

Z HISTORIE VOJENSKÉHO LÉKAŘSTVÍ

ZAČIATKY VOJENSKEJ NEMOCNICE V RUŽOMBERKU

(Príspevok k histórii vojenských nemocníc na Slovensku v rokoch 1914 až 1921)

Plk. MUDr. Antonín PREČ

Neurologické oddelenie Vojenskej nemocnice SNP v Ružomberku

(náčelník: plk. MUDr. Antonín Preč)

Podľa posledných reorganizácií vojenských zdravotníckych ústavov z roku 1870 a 1894 mala stará rakúsko-uhorská armáda na začiatku tohto storočia nasledujúce stále mierové zdrav. zariadenia: a) posádkové nemocnice, b) oddielové nemocnice, c) domy chorých, d) kúpeľné ústavy a e) invalidovne. Konkrétne v roku 1914 bolo 26 posádkových nemocníc. Na ich čele stál lekár v hodnosti štábného a vrchného štábného lekára s vojenskou právomocou a odborným dozorom, podriadený veliacemu generálovi a sanitnému šéfovi armádneho zboru.

Severné a východné Slovensko a Zakarpatská Ukrajina patrili pred prvou svetovou vojnou do oblasti 6. armádneho zboru so spádovou Posádkovou nemocnicou č. 20 v Košiciach. Nemocnica vznikla v r. 1857 a mala v tomto čase oddelenie chirurgické s krčným, interné s očným a kožno-vešerické, zhruba 330 lôžok. V r. 1914 zmobilizovala tri poľné nemocnice a dva divízne zdrav. ústavy, a pretože bola situovaná v tesnej blízkosti haličského úseku rakúsko-ruského frontu, rozšírila počet svojich lôžok na 1500 a po celých Košiciach zriadila ďalšie detašované oddelenia. Takže v celom košickom nemocničnom komplexe bolo vtedy niekoľko chirurgických, interných, venerických a infekčných oddelení, popritom aj očné, zubné, krčné a samostatné trachómové oddelenie, celkom 14 000 lôžok. Okrem toho tu boli oddielové nemocnice v Prešove (pôvodne len

54, potom zhruba 250 lôžok), v Levoči (47 lôžok), v Užhorode (62 lôžok), Zemebranecká nemocnica v Mukačeve (74 lôžok), ktoré s ostatnými novozriadenými nemocnicami vo väčších východoslovenských a zakarpatsko-ukrajinských mestách (v Sabinove, v Spišskej Novej Vsi, vo Vranove, v Marmarošskej Sihoti atď.) boli rozvinuté ako záložné nemocnice.

A tak aj v Ružomberku sa v tejto dobe zriaďuje záložná nemocnica, ktorá bola pôvodne určená ako pozorovacia stanica pre ranených a chorých zo zamorených oblastí východných bojísk. Prvý transport bol prijatý 2. októbra 1914 ešte v starých honvédskech kasárňach.¹⁾ Súčasne však uhorské ministerstvo vnútra, do kompetencie ktorého patrilo tiež verejné zdravotníctvo, rozhodlo postaviť v Ružomberku za týmto účelom barakovú nemocnicu. Už v zime 1914–1915 vyrástlo juhovýchodne od mesta na voľnom priestranstve 20 drevených barakov s 2300 lôžkami, s I. interným (MUDr. Albert Schwarz) a II. chirurgickým oddelením (MUDr. Antonín Obhlídal). Na čele ústavu stál údajne štábný lekár MUDr. Szegvari, ale

¹⁾ Okolo r. 1935 boli zväňané a na ich mieste postavená nová budova, neskoršie pre očné, krčné, zubné a kožno-venerické oddelenie. Teraz časť nemocnice OÚNZ.

vedľa neho aj ministerský komisár. Po ústupe ruských vojsk z Haliče slúžila nemocnica zväčša na doliečovanie vojnových invalidov a v roku 1916 prešla do rúk civilnej správy.

Po vzniku samostatného spoločného štátu Čechov a Slovákov ostávajú úrady, zvyšky armády a četníctvo na Slovensku naďalej v rukách budapeštianskej vlády. Takže v prvých týždňoch novej republiky usilujú sa o politickú a vládnu moc v krajine: a) promaďarsky orientované skupiny, oddané Károlyiho vláde v Budapešti s ideou buržoáznodemokratického Maďarska v rozsahu bývalého Uhorska včítane Hornej zeme, b) slovenské národné výbory s koncepciou nezávislého demokratického Československa, riadené najprv SNR v Martine a od 14. novembra 1918 čs. vládou v Prahe a ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska,²⁾ a c) robotnícke rady, ktoré v duchu myšlienok Veľkého októbra a mohutného sociálneho hnutia počas posledných desaťročí sa snažia už v tomto období radikálne zavádzať do politického a štátneho života niektoré opatrenia charakteristické pre diktatúru proletariátu. V Liptove s dlhoročnou pokrokovou revolučnou tradíciou a konkrétne v Ružomberku sú robotníci vo vedení závodov, aktívne sa podieľajú na verejnej správe a na organizácii povojnových pomerov až do rozpustenia národných výborov koncom decembra 1918 a nastolenia ministrom menovaných štátnych úradníkov v januári 1919.

Budapeštianská vláda chcela spočiatku udržať ešte svoje pozície na Slovensku aj pomocou tu dislokovaných zvyškov rakúsko-uhorských vojenských oddielov. Ale od decembra 1918 sú odtiaľto postupne vytlačané novoorganizovanými čs. jednotkami, zloženými prevažne z legionárov vracajúcich sa z Talianska. Velil im taliansky generál Piccione, ktorý bol Dohodou poverený obsadiť Slovensko v hraniciach určených dohodovou demarkačnou čiarou, na východe až po Užhorod.³⁾

Vtedy odchádzajú z ružomerskej nemocnice (rovnako ako z košickej, bratislavskej, komárňanskej a trnavskej) maďarskí lekári a s nimi aj chorí patriaci do Maďarska a odvážajú so sebou i ústavný inventár, liečivá a dokumentáciu. Nezodpovedné živly v meste a z okolia rozkrádajú a ničia potom ešte ostatné zariadenie. Preto zriadilo mesto Ružomberok

²⁾ Tento úrad vykonával v rokoch 1918 až 1920 MUDr. Vavro Šrobár, rodák z Liskovej pri Ružomberku, najaktívnejší politik z „mužov 28. októbra“ a horlivý stúpenec československej štátnej politiky, od r. 1920 prvý čs. minister zdravotníctva a telesnej výchovy.

³⁾ Do 10. januára 1919 boli všetky väčšie slovenské mestá obsadené čs. vojskom. Vojenské nemocnice na Slovensku prevzali noví velitelia — lekári, zväčša českého pôvodu: v Bratislave plk. MUDr. Ludvík Hradský od vrchného štábného lekára MUDr. Ruhiga, v Komárne pplk. MUDr. Václav Kalenda od majora MUDr. Huga Seleyho, v Košiciach plk. MUDr. Ludvík Rupp po štábnom lekárovi MUDr. Valentínovi Daškovi, po ňom hneď od 24. 1. 1919 plk. MUDr. Josef Pospíšil (+ 19. 3. 1919). V Trnave zostal naďalej plk. MUDr. Václav Doležal (+ 25. 6. 1921 ako šéflekár psychiatrického oddelenia).

občiansku gardu, ktorá strážila nemocničné objekty až do mája 1919, kedy baraky prevzala čs. armáda a rozvinula v nich svoju nemocnicu.

Medzitým však došlo v susednom Maďarsku k významným politicko-štátnym zmenám. Dňa 21. marca 1919 odovzdala Károlyiho vláda moc sociálnym demokratom, ktorí sa spojili s komunistami v jednotnú Maďarskú socialistickú stranu (MSS). Ešte v ten istý deň vyhlásili Maďarskú republiku rád (MRR), ktorá okamžite uzavrela spojenectvo s mladým Sovietskym Ruskom a hneď nato 25. 3. 1919 vydala dekrét o vytvorení maďarskej Červenej armády (spočiatku dobrovoľníckej). Táto skutočnosť značne ovplyvnila pokrokové revolučné sily v strednej Európe, ale najmä na Slovensku, kde v dôsledku neutešených hospodárskych pomerov a zlých životných podmienok mohutnie revolučné robotnícke hnutie už s počínajúcou názorovou diferenciáciou vnútri sociálnodemokratickej strany robotníckej.⁴⁾

V snahe predísť ďalšiemu šíreniu bolševických myšlienok a prípadnému revolučnému vystúpeniu slovenského proletariátu, vyhlásila vláda ČSR o dva dni po vzniku MRR všeobecnú mobilizáciu a na Slovensku stanné právo. Čs. armáda, ktorej vtedy velil náčelník francúzskej misie M. Pellé, zámerne využila napätú situáciu na maďarsko-rumunských hraniciach, od 31. marca začala obsadzovať Zakarpatskú Ukrajinu, ktorá dovtedy bola autonómnou oblasťou MRR, a 27. apríla zaútočila smerom na Miškovec a Salgótarján s cieľom znemožniť vplyv Maďarskej revolučnej vlády na robotnícke hnutie v ČSR a zabezpečiť požiadavky českej a slovenskej buržoázie. Tak vypukla intervenčná vojna proti druhému socialistickému štátu na svete, na ktorej sa okrem čs. jednotiek zúčastnili aj útvary rumunské, srbsko-chorvátsko-slovinské a francúzske s úmyslom obklúčiť MRR zo všetkých strán, izolovať ju od Sovietskeho Ruska, a tak donútiť Maďarskú revolučnú vládu v Budapešti ku kapitulácii.

Po počiatkových úspechoch čs. vojsk, ktorým v západnej skupine velil gen. Piccione a od mája 1919 gen. Mittelhauser a vo východnej gen. Hennocque (obaja Francúzi), ale nakoniec po ich porážke v Miškovci prešla 20. mája maďarská ČA do protiofenzívy (predovšetkým to bol Landlerov 3. armádny zbor) a na košickom, rožňavskom, zvolenskom a novozámockom smere prenikla hlboko na územie

⁴⁾ Dokladom toho je zjazd Slov. soc. dem. strany robotníckej v Lipt. Mikuláši 25. 12. 1918, účasť slovenskej delegácie na XII. zjazde Čs. soc. dem. strany robotníckej v Prahe v dňoch 27. až 30. 12. 1918 a najmä celoslovenská všeodborová konferencia 9. februára 1919 na Vrútkach, ktorá zvolila Krajinskú odborovú radu so sídlom v Ružomberku (vedúci sekretár Karel Světlík). KOR v Ružomberku sa tak stala hlavným centrom zjednocovacích snáh ľavicového hnutia na Slovensku. Rozhodujúci vplyv na jeho ďalší vývoj a postup malo založenie III. KI v dňoch 2. až 6. marca 1919 na jej prvom kongrese v Moskve.

Slovenska až na čiaru Komárno (mimo) — Nové Zámky — Nová Baňa — Zvolen — Detva — Tisovec — Gelnica — Sabinov — Bardejov — Michalovce — východne od Trebišova.⁵⁾ Na východe rozdelila čs. jednotky na dve časti a severne od Bardejova sa dostala až k štátnej hranici s cieľom spojiť sa so sovietskou ČA a tak oddeliť od seba poľské a rumunské kontrarevolučné vojská.⁶⁾

Súčasne z Budapešti prišla do Košíc a do Lučenca časť českej a slovenskej sekcie MSS, ktorá mala v svojom programe odstrániť v novej ČSR panstvo buržoázie a nastoliť diktatúru proletariátu. Na území ovládanom maďarskou ČA pomáhala vytvárať vhodné politicko-vojenské predpoklady natoľko, že 16. júna 1919 bola v Prešove vyhlásená Slovenská republika rád (SRR) s Revolučnou vládou radou v Košiciach na čele s Antonínom Janouškom,⁷⁾ ktorá za krátku dobu svojho trvania urobila celý rad opatrení v duchu diktatúry proletariátu.

Všimnime si bližšie, aká bola povojnová vojenskozdravotnícka situácia v čs. armáde, zvlášť potom v jednotkách na Slovensku.

Ako je všeobecne známe, sústredil čs. odboj za prvej svetovej vojny v zahraničí veľké počty vlastných vojsk, ktoré však v dobe vzniku ČSR boli ešte ďaleko od hraníc nového štátu. Naliehavé úlohy jeho vojenského zabezpečenia boli doma riešené najskôr formovaním dobrovoľníckych oddielov, neskoršie organizovaním útvarov, zložených z domobraneckých práporov a z príslušníkov vracajúcich sa légii. Do čela vojenskej zdrav. služby v domácej armáde povolal 30. 10. 1918 Čs. národný výbor v Prahe z bývalého viedenského ministerstva zemebrany generálneho štábného lekára MUDr. Jaromíra Pečířku, ktorému pripadla neľahká úloha vyvíesť vojenskú zdrav. službu z chaotických poprevratových pomerov. V novembri 1919 boli ustanovení tiež prednostovia zdrav. služby krajinských vojenských veliteľstiev: v Čechách gen. doc. MUDr. Karel Franz, na Morave a v Sliezsku plk. MUDr. Eduard Stehlík a na Slovensku gen. MUDr. Jan Červíček, ktorým priamo podliehali aj vojenské nemocnice. Posledný vykonával i funkciu generálneho zdrav. šéfa pri Veliteľstve čs. vojsk operujúcich na Slovensku a boli mu podria-

dení prednostovia zdrav. služby ich východnej a západnej skupiny. Tieto mali k 25. 3. 1919 po dvoch peších divíziách (celkom asi 30 000 mužov), potom ich počet vzrástol na šesť. (Ich dislokáciu a všeobecnú vojenskú situáciu znázorňuje schéma č. 1.) V dôsledku nejednotného velenia, kompetenčných sporov a osobných rozporov atď. bolo ich zdravotnícke zabezpečenie na nevyhovujúcej úrovni. V útvaroch bol veľký nedostatok lekárov, najmä však vojakov pomocného zdravotníctva (pom. zdrav.), zdrav. materiálu a dopravných prostriedkov; tiež hygienické a protiepidemické opatrenia celkom nepostačujúce. Azda lepšie pomery boli v stálych vojenských nemocniciach, odkiaľ sa potom regrutovali nielen výkonné, ale podľa potreby i riadiace zdravotnícke orgány.

V apríli — máji 1919 (teda na začiatku intervenčnej vojny) boli na Slovensku (neskoršie i v Zakarpatskej Ukrajine) rozvinuté nasledujúce zdrav. zariadenia: a) pri východnej skupine (VS Košice, prednosta zdrav. služby mjr. MUDr. Jaroslav Linka) Posádková nemocnica Košice (680 lôžok), oddielová nemocnica Prešov (260 lôžok) a Užhorod (180 lôžok), záložná nemocnica Ružomberok (500 lôžok) a Mukačevo (1700 lôžok) a etapné nemocničné stanice v Spišskej Novej Vsi, na Vrútkach a v Žiline; b) pri západnej skupine (VS Bratislava, prednosta zdrav. služby pplk. MUDr. Gustav Nešpor) Posádková nemocnica Bratislava (400 lôžok) a Komárno (200 lôžok), oddielová nemocnica Nitra (100 lôžok) a Banská Bystrica (116 lôžok), 500-lôžková záložná nemocnica v Trenčíne a v Trnave (rozšírená pôvodná nemocnica invalidovne), etapné nemocničné stanice v Trenčianskej Tepelji, vo Zvolene, v Lučenci, vo Filákovke, v Rimavskej Sobote a vo Voj. kúpeľnom ústave v Piešťanoch. Ku každej divízii bola pridelená jedna poľná nemocnica s veliteľom, tromi lekármi, vojakmi pom. zdrav. a hospodárskou čatou.⁸⁾ Na odsun ranených do etapných zdrav. zariadení bolo k dispozícii 27 sanitných áut firmy Laurin a Klement a 5 nemocničných vlakov (tri premávali medzi nemocnicami v operačnom pásme a dva boli určené na odsun ranených západne od čiar Bratislava — Trenčín — Žilina). Hlavný poľný zdrav. sklad bol v Uherskom Hradišti, odkiaľ sa zdrav. materiál rozdeľoval k západnej a východnej skupine do pobočných skladov v Bratislave a v Košiciach.

Maďarská ČA mala k 15. aprílu 1919 sedem peších divízií a jednu námornícku brigádu, celkom 52 372 mužov (vrchný veliteľ gen. Kövösy). Jej zdravotnícka služba mala v operačnom pásme čs.-maď. frontu okrem poľných zdrav. zariadení stále posádkové nemocnice Ráb, Ostrihom, Jäger, Miškovec a Budapešť.

Len čo koncom mája 1919 prenikla maďarská ČA na Slovensko, nastal chaotický ústup

⁵⁾ Zároveň to bola od 16. 6. 1919 hranica Slovenskej republiky rád.

⁶⁾ Tento plán sa však neuskutočnil pre intervenciu proti Sovietskemu Rusku a pre kontrarevolúciu na Ukrajine.

⁷⁾ Antonín Janoušek (nar. 22. 8. 1877), spolupracovník Antonína Zápotockého na Kladne, odišiel v januári 1919 na žiadosť Bélu Kúna do Maďarska, aby tam politicky učil a viedol českých a slovenských robotníkov. Po 21. marci 1919 sa dal úplne do služieb MRR. Do sfdc nášho ľudu sa zapísal ako predseda a komisár zahraničných vecí SRR. Po 1. auguste 1919 padol do rúk horthyovcom. Po troch rokoch žalárovania sa dostal na žiadosť Sovietskeho zväzu v rámci výmeny zajatcov do ZSSR, kde až do svojej smrti 30. marca 1941 vykonával celý rad vedúcich funkcií.

⁸⁾ Poľné nemocnice boli s veľkým úsilím zmobilizované v Prahe. Z celkového počtu 10 bolo osem odoslaných na Slovensko, dve ostali v zálohe.

čas. jednotiek a s nimi aj vojenských zdravotníkov.⁹⁾ Košická nemocnica (veliteľ pplk. MUDr. Antonín Kurka) sa musela z rozkazu východného etapného veliteľstva 31. mája 1919 evakuovať. Chorí a s nimi 10 ošetrovateliek boli odsunutí do VN Olomouc a 1. júna ďalšia časť zdrav. pracovníkov a väčšina materiálu zo zdrav. skladu do VN Ružomberok, ktorá od mája 1919 fungovala ako záložná nemocnica pre východnú skupinu vojsk. V Košiciach ostala len tzv. nemocničná stanica (veliteľ pplk. MUDr. Antonín Vlach) s tromi lekármi a s 35 vojakmi pom. zdrav. na ošetrovanie ranených z frontu južne od Košíc. Ale už o dva dni nato 2. júna je práca vo VN Košice úplne zastavená a zvyšný personál odchádza do Ružomberka. Na košickej železničnej stanici ešte malá skupinka zdravotníkov s veliteľom npor. MUDr. Bohuslavom Albertom¹⁰⁾ zabezpečovala odsuny ranených. Posledný transport odišiel z Košíc 6. júna do Ružomberka, ale pre neistú vojenskú situáciu zostal na ružomerskej stanici vo vagónoch, a odtiaľ bol 9. júna dirigovaný do záložnej nemocnice v Trenčíne.

V tom istom čase sa evakovala aj prešovská oddielová nemocnica do Spišskej Novej Vsi, kde v budove internátu Košicko-bohumínskej železnice sa 12. júna rozvinula poľná nemocnica pre 6. divíziu. Skupina npor. MUDr. Alberta z Košíc v nej etablovala chirurgické oddelenie, ktoré od 12. júna do 4. júla 1919 ošetrilo 472 ranených z košického a rožňavského bojiska. Bolo tu aj očné, ušné a zubno-lekárské ambulatórium.

Tiež Posádková nemocnica v Komárne (veliteľ pplk. MUDr. Václav Kalenda) sa 30. mája presťahovala i s materiálom do VN Bratislava, kde pracovala až do 1. júla 1919.

Záložná nemocnica v Trnave (veliteľ plk. MUDr. Václav Doležal) odviezla všetkých dusevne chorých do záložnej nemocnice v Kroměříži, ale inakšie zotrvala na mieste a ošetrovala ranených z juhozápadného úseku frontu. Jej chirurgické oddelenie, pracujúce v župnej nemocnici (skupina dr. Pitku), bolo v júni 1919 posilnené niekoľkými špecialistami z pražskej gynekologickej kliniky prof. Piřhu (vedúci lekár MUDr. Janů).

Takisto chirurgické oddelenie záložnej nemocnice v Trenčíne bolo pre nedostatok lekárov doplnené chirurgickou skupinou z kliniky prof. Kukulu (vedúci doc. MUDr. Josef Horák). Sám prof. Kukula vykonal osobne niekoľko

konziliárno-inšpekčných návštev vojenských nemocníc na Slovensku.¹¹⁾

Teda záložné nemocnice v Ružomberku, v Trenčíne, v Trnave a Posádková nemocnica v Bratislave slúžili v tejto dobe ako evakuačné nemocnice. Ranení, ktorí vyžadovali špeciálne alebo dlhšie liečenie ako 4 týždne, sa odsunovali do voj. nemocníc v Hodoníne, v Uherskom Hradišti, v Kroměříži a v Olomouci. Ďalší odsun stadiaľto do Čiech sa mohol uskutočniť len so súhlasom zdrav. delegáta Vrchného veliteľstva čs. vojsk na Slovensku,¹²⁾ aby sa vrah zabránilo úteku vojakov z operačného územia. Z moravských nemocníc boli uzdravení vojaci zhromažďovaní v roztrieďovacej stanici v Uherskom Hradišti a rekonvalescenti v záložnej nemocnici v Kroměříži.

Žiaľ, nacionálne a iné záujmy trieštili radikálny prúd revolučného hnutia slovenského proletariátu. Takisto socialistické názory bolševického typu nenadobudli ešte prevahu u všetkých organizovaných robotníkov pre oportunistické postoje niektorých predákov. Preto len časť sociálnej demokracie u nás účinne podporovala MRR, najmä potom, čo sa maďarská ČA dostala na Slovensko. Nechápa- júc správne rozdiel medzi šľachticko-statkárs- kým Uhorskom a revolučným Maďarskom, prijímala väčšina našich ľudí jej postup ako nový pokus o obnovu starého Uhorska (tak to bolo vtedy i v čs. armáde propagandisticky vysvetľované a umocňované triednou nenávisťou „bolševického vpádu“) a z tohto hľadiska reagovala na jestvujúcu chaotickú situáciu. (Spomeň postavenie Slovákov po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867!) Naviac sa buržoázii podarilo pod heslom „Maďari vtrhli na Slovensko!“ získať i vrstvy pracujúcich a z nich veľa dobrovoľníkov do armády. Takže nakoniec bola maďarská ČA nútená pod politickým a vojenským tlakom Dohody, vnútornej kontrarevolúcie a niektorých chýb Maďarskej revolučnej vlády od 11. júna 1919 ustupovať zo svojich pozícií, 24. júna uzavrieť prímerie a od 1. júla opustiť slovenské územie.

¹¹⁾ Prof. Otakar Kukula (1867—1925), prednosta chirurgickej kliniky v Prahe, mal neobyčajný záujem o vojnovú chirurgiu. Už počas balkánskych vojen 1912 až 1913 organizoval odborné vedenie našich lekárov, pracujúcich na Balkáne v rámci akcie Českého pomocného výboru v Prahe. Na začiatku prvej svetovej vojny bol vymenovaný za vrchného štábného lekára I. tr. a viedol I. chir. oddelenie záložnej nemocnice Červeného kríža v Prahe. Popritom ako šéfchirurg v pozorovacej stanici v Kolíne kontroloval odbornú činnosť voj. nemocníc na teritóriu 8. arm. zboru (stredné Čechy). V decembri 1915 odišiel na haličský front. Presadzoval požiadavku kvalifikovanej chirurgickej pomoci už na predných zdrav. etapách. Z tohto obdobia sú jeho známe práce o vojnových poraneniach hlavy, miechy, periférnych nervov a srdca.

¹²⁾ Tento úrad sa zriadil 11. 6. 1919 v dôsledku nepriaznivej vojenskozdravotníckej situácie a zastával ho tiež gen. MUDr. Jan Červíček (jeho zástupca mjr. MUDr. Jan Lechnýř). Podriadení mu boli novovymenovaní prednostovia zdrav. služby východnej (pplk. MUDr. Antonín Vlach) a západnej skupiny (pplk. MUDr. Antonín Říha). Zrušený bol v októbri 1919.

⁹⁾ Súčasne však značný počet Slovákov a Čechov prešiel na stranu maďarskej ČA. Ako príslušníci medzinárodného Červeného pluku vydávali i vlastnú tlač, napr. Armáda proletárů.

¹⁰⁾ Bohuslav Albert (1890—1952) pracoval ešte ako medik v skupine prof. Rudolfa Jedličku v Belehrade za srbsko-tureckej vojny v r. 1912, za prvej svetovej vojny bol opäť na srbskom bojisku. Po demobilizácii 1919 odišiel ako riaditeľ a chirurg do Mukačeva, odtiaľ po 8 rokoch do vtedajšieho Zlína (dnešného Gottwaldova), kde vybudoval modernú nemocnicu. 1949 sa stal profesorom nemocničného ústavníctva.

To znamenalo i koniec Slovenskej republiky rád.¹³⁾ O niekoľko týždňov, 1. augusta 1919, padla MRR a s ňou aj proletárska moc v Zakarpatskej Ukrajine.

Vzhľadom na takto zmenenú situáciu sa trenčianska časť evakuovanej košickej nemocnice presunula 18. júna z Trenčína do Žiliny, kde prevzala 500-lôžkovú etapnú nemocničnú stanicu pre ľahko ranených včítane venerického oddelenia. Odtiaľto sa 5. júla vrátila do Košíc aj s personálom a zdrav. materiálom, ktorý ostal pri ústupe v Ružomberku, event. v iných nemocničných staniách a ústavoch. Takisto 5. júla odišla zo Spišskej Novej Vsi do svojej stálej posádky i prešovská nemocnica. Komárňanská po návrate z VN Bratislava ešte zriadila filiálnu nemocnicu v Nových Zámkoch (fungovala do októbra 1919).

Záložná nemocnica v Ružomberku (veliteľ major v zálohe MUDr. Vladimír Tausík) ostala po celú dobu na mieste. Prijímala a ošetrovala ranených a chorých z východnej oblasti košicko-prešovsko-spišskonovoveskej, včítane maďarských, slovenských a českých červeno-armejcov (údajne tu bol tzv. „zajatecký tábor“). Neskoršie hlavne doliečovala vojnových invalidov.

V nasledujúcom období bola jej vojensko-odborná činnosť zameraná popri bežnej chirurgickej a internej starostlivosti a výcviku vojakov pom. zdrav. v prvom rade na liečenie, likvidáciu a prevenciu nákazlivých chorôb.

Neočakávanou mierou sa vtedy vo vojsku rozšírili venerické ochorenia (kvapavka, lues a makký vred). Napr. vo VN Košice bolo pre ne vyčlenené 300 lôžok; bola zriadená profylaktická stanica so stálym nočným dozorom; robila sa rozsiahla depistáž s núteným liečením zdrojov infekcie a masová osvetová činnosť medzi vojakmi a civilným obyvateľstvom; vojenská správa povolila nakoniec bezplatné liečenie i u demobilizovaných. Aj napriek tomu, že vďaka týmto opatreniam ich celkový počet poklesol, bol všeobecne stále vysoký. Druhým vážnym problémom bola malária, hlavne u vojakov prichádzajúcich z Talianska a Albánska. Títo boji zväčša hospitalizovaní tu v Ružomberku. Z ostatných prenosných chorôb hrozilo veľké nebezpečenstvo brušného a škvrnitého týfu, cholery a úplavice, predovšetkým u repatriantov z Haliče a zo Sovietskeho Ruska. O protiepidemických opatreniach na tomto úseku (karanténizovanie, odhmyzovanie, očkovanie) a o činnosti dezinfekčných kolón píše súborne Hachla a Pytlík. Na neposlednom mieste to bol trachóm (bližšie o ňom

u Zrúňka), ktorý bol veľmi rozšírený medzi civilným obyvateľstvom a vo zvýšenej miere sa vyskytoval aj v niektorých jednotkách, niekedy v kombinácii s kvapavkovým zápalom spojoviek. Vo VN Košice fungovalo vtedy samostatné trachómové oddelenie so 44 lôžkami.¹⁴⁾

Vojenskej nemocnici v Ružomberku bol navyše zverený boj proti tuberkulóze v útvaroch rozmiestnených na Slovensku a v Zakarpatskej Ukrajine.¹⁵⁾ Už 15. júna 1920 tu začala pracovať v samostatnom baraku so 100 lôžkami Krajinská roztrieďovacia stanica pre pľúcne choroby a tbc [prvý šéflekár¹⁶⁾ plk. v. v. MUDr. Albert Schwarz, po ňom kpt. MUDr. Karel Svěrák až do 31. 12. 1924]. Jej hlavnou úlohou bolo triediť vojakov s tbc a vhodné formy odosielať na sanatórne liečenie do Voj. liečebného ústavu pre pľúcne choroby v Tatranských Matliaroch.¹⁷⁾ Tbc kostí a žliaz sa ošetrovala na tunajšom chirurgickom oddelení.

Po vydaní demobilizačného rozkazu v septembri 1919 bolo územie ČSR rozdelené na 4 KVV (Praha, Brno, Bratislava a Užhorod). V r. 1920 až 1921 sa postupne reorganizovala tiež voj. zdravotnícka služba (na jej čele bol od 1. 7. 1919 generál — šéf zdravotníctva MUDr. Ludvík Fisher¹⁸⁾ včítane jej liečebno-preventívnych zariadení. Každá divízia mala jednu divíziu nemocnicu s väčším počtom oddelení, namiesto bývalých oddielových a zemebranceckých nemocníc sa utvorili posádkové,¹⁹⁾ zrušili sa domy chorých (v niektorých väčších posádkach z nich vznikli posádkové ošetrovne), po zrušení trnavskej zostala len invalidovňa v Prahe (podrobnejšie o nich u Wondráka), rozšíril sa počet voj. liečebných a kúpeľných ústavov. V obvode každého KVV sa plánovalo zriadiť najmenej jedno neuropsy-

14) Na závažnosť epidemiologickej problematiky ukazuje aj to, že jeden z prvých čs. voj. zdrav. predpisov vôbec bol S-I-3: Ochrana před nakažlivými nemocemi v čs. vojsku z roku 1921.

15) O vtedajšom boji proti tbc v armáde prehľadne u Franza.

16) Označenie „šéflekár oddelenia“ sa používalo až do konca roku 1921, od januára 1922 „veliteľ oddelenia“ (s právomocou veliteľa oddielu) a od novembra 1927 „prednosta oddelenia“.

17) Ústav bol postavený vojenskou správou na začiatku prvej svetovej vojny pôvodne ako voj. výcvikový lyžiarsky tábor. Od r. 1919 bol budovaný podľa návrhov gen. doc. MUDr. Karla Franza ako vojenské liečebné zariadenie pre tbc. Otvorený bol 15. 9. 1919 a mal v piatich barakoch 180 lôžok. Spočiatku bol veľmi primitívne zariadený (skôr ako poľná nemocnica), určený len pre mužstvo, ale od r. 1922 sa postupne modernizuje, takže po r. 1925 už zhruba odpovedal požiadavkám vtedajšej sanatórnej liečby tbc. Pre KVV Praha a Brno bol takýto ústav v Šternberku na Morave so 400 lôžkami.

18) MUDr. Ludvík Fisher, starokolínsky rodák, odborný lekár v Chicagu, člen Českej národnej rady, v r. 1918 šéf zdrav. služby čs. vojsk vo Francúzsku a Taliansku, neskoršie veliteľ Čs. voj. nem. v Cognacu.

19) Celkom bolo v r. 1921 12 divízií a 16 posádkových nemocníc.

13) Nie však revolučného hnutia slovenského proletariátu. Na podklade skúseností s buržoáznym charakterom nového čs. štátu z jeho účasti na intervencii proti MRR a SRR vzplanulo na celom Slovensku mohutné štrajkové hnutie fabrických a poľnohospodárskych robotníkov s masovými demonštráciami proti hladu, drahote a korupcii. Po nastolení reakčnej horthyovskej diktatúry 1. 8. 1919 emigruje z Maďarska do ČSR celý rad skúsených, revolučne a internacionálne vyhranených sociálnych demokratov a komunistov, ktorí významne posilnili ľavicovo orientovaný triedny postup v ďalšom politickom zápase, najmä pred nadchádzajúcimi voľbami do parlamentu v apríli 1920, ktoré napokon skončili veľkým víťazstvom sociálnej demokracie na Slovensku. Rozhodujúci význam pre ďalší vývoj robotníckeho hnutia u nás mal potom druhý kongres III. KI, ktorý sa konal v júli a v auguste 1920 v Moskve.

chiatrické²⁰⁾ a samostatné röntgenologické oddelenie,²¹⁾ bakteriologické laboratórium, prípadne s prosektúrou.

Konkrétne na Slovensku to boli a) Divízna nemocnica 9 Bratislava, 10 Komárno, 11 Košice, b) Posádková nemocnica Trenčín, Ružomberok, Nitra, B. Bystrica, Prešov a Trnava²²⁾, c) Voj. liečebný ústav pre pľúcne choroby a tbc v Tatr. Matliaroch a d) Voj. kúpeľný ústav Piešťany, Trenčianske Teplice²³⁾ a Číž. V Zakarpatskej Ukrajine bola Divízna nemocnica 12 Užhorod a Posádková nemocnica Mukačevo.

Divízna nemocnica 11 Košice (veliteľ pplk. MUDr. Antonín Vlach) mala v r. 1922 (podľa Org-1) okrem veliteľstva päť posteľových oddelení (I. vnútorné a infekčné, II. chirurgické a ORL, III. očné, IV. neuropsychiatrické, V. kožno-venerické) s 334 lôžkami, zubné ambulatórium, bakteriologické laboratórium²⁴⁾, lekáreň, hospodársku správu, rotu pom. zdrav., celkom 15 dôstojníkov a 19 rotmajstrov. Ako jej odlúčené oddiely bola Posádková nemocnica Ružomberok (veliteľ major v zálohe MUDr. Vladimír Tausík) s I. vnútorným (pplk. MUDr. Josef Janák, od 25. 11. 1921 plk. v. v. MUDr. Vilém Raschofský) a II. chirurgickým oddelením (mjr. MUDr. Antonín Obhlídal) a s roztrieďovacou stanicou pre pľúcne choroby (kpt. MUDr. Karel Svěrák), celkom 250 lôžok v piatich barakoch²⁵⁾, a Voj. liečebný ústav v Tatr. Matliaroch so 180 lôžkami (veliteľ major v zálohe MUDr. Ewald Tománek, od 1. 4. 1921 major MUDr. Albert Fiša).

Mierová konsolidácia vojenských nemocníc na Slovensku v nových čs. pomeroch bola krátkodobou narušená mobilizáciou v októbri 1921, kedy sa rakúsko-uhorský excisár Karol ešte pokúšal získať pre seba aspoň svätoštetanskú korunu. K bojovým stretnutiam však nedošlo. Vtedy sa po prvý raz systematicky zdravotnícky skontrolovali povolané ročníky záložníkov.

²⁰⁾ Po r. 1920 jestvovali neuropsychiatrické oddelenia v Prahe (plk. MUDr. Šlechta), v Brne (major doc. MUDr. Antonín Pekelský), v Trnave (plk. MUDr. Václav Doležal, po jeho smrti od 21. 9. 1920 plk. MUDr. Bedřich Válek) a v Košiciach (od decembra 1919 kpt. v zálohe MUDr. Josef Baboř, po ňom od 2. 12. 1920 do 1. 3. 1925 pplk. MUDr. Hugo Zuzák).

²¹⁾ Rtg prístroje boli prakticky vo všetkých voj. nemocniciach už pred prvou svetovou vojnou, napr. v Olomouci od r. 1905.

²²⁾ PN Trnava, predtým asi od r. 1836 nemocnica invalidovne, od júla 1914 do januára 1922 záložná nemocnica, mala pôvodne dve oddelenia: pre „telesné“ (68 lôžok) a pre „duševné“ chorých (152 lôžok). Neskôr tu ostal iba Voj. ústav pre nervové a duševné choroby. Zrušený v rokoch 1945–1947.

²³⁾ Obidva VKÚ sa uvádzajú pri reorganizácii v r. 1870.

²⁴⁾ Jeho veliteľ plnil súčasne funkciu divízneho odborného poradcu pre hygienu (vtedy, pravda, nebola samostatne organizovaná hygienicko-protiepidemická služba).

²⁵⁾ Z pôvodných 20 barakov bolo v r. 1920 osem postúpených pre divíziu zbrojnicu 12^a a v máji 1922 šesť pre horský prápor 6.

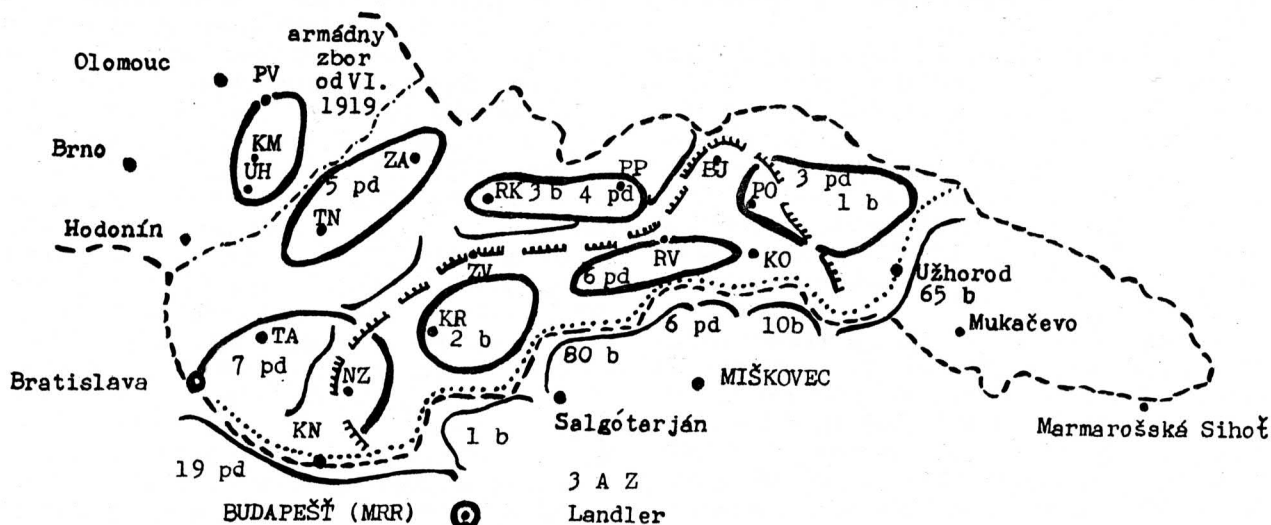
PN Ružomberok poskytovala v povojnovom období zdravotnícke služby aj miestnemu obyvateľstvu, na oddeleniach (najviac na chirurgickom) boli okrem vojakov hospitalizované i civilné osoby, pretože vtedy nebola ešte v Ružomberku (v r. 1921 mal 14 220 obyvateľov) ani v blízkom okolí verejná nemocnica²⁶⁾.

Rokom 1921 končí prvé obdobie Vojenskej nemocnice v Ružomberku, ktoré by sme mohli zhruba označiť ako jej začiatky. Ako veliteľ sa tu od mája 1919 po majorovi v zálohe MUDr. Vlad. Tausíkovi (demobilizovaný v r. 1921) postupne vystriedali pplk. MUDr. Josef Janák (neskoršie veliteľ Voj. kúpeľného ústavu v Karlových Varoch), plk. MUDr. Jaroslav Hajnovský (potom veliteľ Voj. kúpeľného ústavu v Piešťanoch), pplk. MUDr. Roman Šolta a plk. MUDr. Bedřich Koukal. Od r. 1925 po rozdelení Slovenska na KVV Bratislava a Košice patrila Posádková nemocnica v Ružomberku pod KVV Bratislava. Jej dôstojníci — gážiisti plk. MUDr. Bedřich Koukal (veliteľ nemocnice), pplk. MUDr. Václav Hornischer (int. odd.), pplk. MUDr. Antonín Obhlídal (chir. odd.), kpt. MUDr. Vladimír Řepka (roztrieďovacia stanica), npor. pom. zdrav. Václav Hana a rtm. Vilém Kadeřábek sú dňom 1. 12. 1925 preradení do kmeňového stavu Divíznej nemocnice 9 Bratislava. Tak prešla ružomberská posádková nemocnica do jej podriadenosti. V tridsiatych rokoch, kedy bol jej veliteľom plk. MUDr. Antonín Obhlídal (1927–1933), sa začala plánovať jej výstavba, drevené baraky sú neskôr postupne nahradzované murovanými budovami s cieľom vybudovať na strednom Slovensku moderný vojenský zdravotnícky ústav s možnosťou poskytovať väčší rozsah odborných lekárskejších služieb. K jestvujúcim oddeleniam s rotou pom. zdrav. pribudlo potom očné, ORL, rtg, zubné, kožno-venerické, laboratórne a napokon aj nervové a psychiatrické.

Podali sme stručný politicko-vojenský a vojenskozdravotnícky obraz obdobia, v ktorom vznikala vojenská nemocnica v Ružomberku. Vidíme, že už na samom začiatku poskytuje zdravotnícku pomoc raneným a chorým voja-

²⁶⁾ Len pri textilke v Rybárpoli (dnes Bavlárské závody V. I. Lenina Ružomberok) bola od r. 1904 prvá závodná nemocnica u nás vôbec. Mala 60 lôžok a bola vydržovaná správou závodu a robotníckou svojpomocou. Po jej zrušení v r. 1924 tu ostalo iba závodné zdrav. stredisko, vtedy jediné tohto druhu na Slovensku. Od r. 1923 do r. 1965 tu pôsobil MUDr. Žigmund Silbiger (nar. 1893), zaslúžilý lekár, socialisticky orientovaný a taktó známy už z pokrokového vysokoškolského hnutia a z bojov za MRR (slúžil v ČA ako vojskový lekár). Tunajšia mestská nemocnica bola otvorená až 1. decembra 1926 s monoprímaríátom pre choroby interné, chirurgické a gynekologické, celkom 160 lôžok. Jej prvým riaditeľom a monoprímarom bol MUDr. Jaroslav Kofránek, chirurg, žiak prof. Kostlivého. Takisto v Lipt. Mikuláši začali budovať verejnú nemocnicu až po prvej svetovej vojne. Prvý nemocničný pavilón (vtedy interný, dnes pľúcny) otvorili v r. 1926, v r. 1930 chirurgický a 1937 interný. Predtým malo mesto od r. 1880 v starom, dnes už zvrátenom palugovskom kaštieli 50 lôžok pre svojich prestarnutých občanov.

Schéma č. 1: Dislokácia čs. vojsk a maďarskej ČA v apríli — máji 1919.

Legenda:

	Čs.-maď. demarkačná čiara podľa Dohody z 24.12.1918		východzie postavenia maď. ČA k 15.4.1919
	Priestory sústredenia čs. vojsk k 15.4.1919		postavenia čs. a maď. jednotiek k 11.6.1919

kom, vohnaným rozpadajúcou sa Rakúsko-uhorskou monarchiou na haličské bojiská. Po vzniku samostatnej ČSR zdravotnícky zabezpečuje nielen čs. jednotky, dislokované na severnom a východnom Slovensku, ale počas ich intervencie proti MRR a SRR ošetruje aj príslušníkov internacionálnej maďarskej ČA ako „zajatcov“. V ďalšom období plní predovšetkým svoje vojenskozdravotnícke úlohy. Ale i na jej pôde mali iste odozvu všetky internacionálne a regionálne prúdy pokrokového robotníckeho hnutia a napokon aj sústavná politická práca strany medzi vojakmi základnej služby, ako to o. i. ukázali aj výsledky volieb do obecných zastupiteľstiev v r. 1923 vo vojenských útvaroch na východnom Slovensku a v Zakarpatskej Ukrajine. Veď nemocnica bola situovaná v prostredí naplnenom revolučnými túžbami slovenského proletariátu, v Ružomberku boli jeho ústredné stranícke a odborové orgány, od 15. septembra 1920 tu začala vychádzať Pravda chudoby a neďaleko odtiaľ v Ľubochni sa 16. januára 1921 zišiel a nasledujúci deň 17. januára ilegálne v Ružomberku pokračoval zjazd marxistickej ľavice sociálno-demokratickej strany robotníckej Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny, kedy vlastne došlo k založeniu KSS.

Vzhľadom na vtedajší charakter čs. armády a politické zameranie jej velenia môžeme dnes pozitívne hodnotiť hlavne jej zdravotnícku činnosť. Pracovníci ružomerskej vojenskej nemocnice sa aktívne podieľali na upevňovaní

zdravia mladej generácie, na zlepšovaní tunajších neutešených povojnových zdravotných pomerov, na likvidácii nákazlivých chorôb, na zdravotnej výchove ľudu atď.

Napriek všetkým zvratom politického života na Slovensku počas ďalšieho obdobia našla VN Ružomberok svoje pravé miesto. Aktívne sa zapojila do zápasu proti nemeckému fašizmu a jeho domácim prísluhovačom a v Slovenskom národnom povstaní dala všetky svoje sily a prostriedky do boja za náš socialistický dnešok, ako sa o to usilovala generácia otcov už pri zrode prvej ČSR. Naš príspevok k začiatkom vojenskej nemocnice v Ružomberku nemá byť len štúdiou tejto menej známej a politicky veľmi zložitej histórie vojenských nemocníc na Slovensku v rokoch 1914 až 1921, ale zároveň aj poučením, pretože skúmajúc minulosť, hľadáme do budúcnosti.

Literatúra

1. Asman, V.: Stručné dejiny divisní nemocnice 10. Voj. zdrav. Listy, 10, 1934, č. 3, s. 94—102.
2. Čs. vojenský atlas. Praha, Naše vojsko 1965.
3. Franz, K.: Tuberkulosa a schopnosť k vojenskej službe. Voj. zdrav. Listy, 4, 1928, č. 2—3, s. 175 až 190.
4. Franz, K. - Haas, A.: Divisní nemocnice 1 Praha. Voj. zdrav. Listy, 5, 1929, č. 1, s. 30—73.
5. Hachla, J.: O ochranném očkování se zvláštním zřetelem k válečným nákazám. Voj. zdrav. Listy, 1, 1925, č. 2, s. 81—97.
6. Jirásek, A.: Česká a slovenská chirurgie v letech 1898—1945. Praha, SZdN 1956.

7. Kirchenberger, S.: Geschichte des k. u. k. österreichisch-ungarischen Militärwesens. Wien, Šafář 1895.
8. Kronika divísní nemocnice 11 Košice.
9. Kronika posádkové nemocnice v Trnavě.
10. Lewit, J.: Památce prof. Kukuly. Voj. zdrav. Listy, 1, 1925, č. 3, s. 161–162.
11. Památnica Vojenskej nemocnice v Ružomberku 1964 a 1974.
12. Plevza, V.: Trvalé hodnoty. I. a II. diel. Bratislava, Pravda 1976.
13. Prehľad dejín KSČ. Bratislava, Pravda 1976.
14. Pytlík, R.: Prvních deset let čs. vojenského zdravotnictví. Voj. zdrav. Listy, 4, 1928, č. 4, s. 305 až 319.
15. Raschofský, V.: Vojenská zdravotnická organizace a činnost epidemických nemocnic ve světové válce v bývalé rak.-uherské armádě. Voj. zdrav. Listy, 3, 1927, č. 1, s. 13–17.
16. Sinkulová, L.: Zdravotnictví ve Slovenské republice rad v r. 1919. Prakt. Lék. (Praha), 39, 1959, č. 17, s. 814–818, č. 20, s. 996–1001, č. 22, s. 1075 až 1079.
17. Slovensko. I. diel. Dejiny. Bratislava, Obzor 1971.
18. Trenkler, R.: Divísní nemocnice 9 v Bratislavě. Voj. zdrav. Listy, 6, 1930, č. 2, s. 61–95.

19. Wondrák, E.: Z dějin péče o válečné invalidy v našich zemích. Čas. Lék. čes., 115, 1976, č. 5, s. 151–156.
20. Zrůnek, K.: Trachom ve světové válce. Voj. zdrav. Listy, 2, 1926, č. 3, s. 102–114.

Skratky názvov miest:

BJ	— Bardejov
KM	— Kroměříž
KN	— Komárno
KO	— Košice
KR	— Krupina
NZ	— Nové Zámky
PO	— Prešov
PF	— Poprad
PV	— Přerov
RK	— Ružomberok
RV	— Rožňava
TA	— Trnava
TN	— Trenčín
UH	— Uherské Hradiště
ZA	— Žilina
ZV	— Zvolen